

УДК 37.013.42:378.094

Наталія Борбич,
кандидат педагогічних наук,
викладач педагогіки
Луцького педагогічного коледжу

СУЧАСНИЙ АНАЛІЗ ДЕФІНІЦІЇ «СОЦІАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ» ОСОБИСТОСТІ

У статті висвітлено теоретичне узагальнення стану дослідження представленої проблеми в науковій літературі. Розглянуто окремі наукові підходи до визначення понять «компетентність» та «компетенція». Подано вивчення питання соціальної компетентності в історичному контексті. Розкрито різні підходи до трактування та визначення складових поняття соціальна компетентність, подано власне формулювання терміну «соціальна компетентність» особистості.

Ключові слова: ключові компетентності, компетентність, компетенція, особистість, соціальна компетентність.

В статье освещено теоретическое обобщение состояния исследования этой проблемы в научной литературе. Рассмотрены отдельные научные подходы к определению понятий «компетентность» и «компетенция». Подается изучения вопроса социальной компетентности в историческом контексте. Раскрыты различные подходы к трактовке и определению составляющих понятия социальная компетентность, подается собственная формулировка термина «социальная компетентность» личности.

Ключевые слова: ключевые компетентности, компетентность, компетенция, личность, социальная компетентность.

The theoretical summary of the investigation of the present problem in the scientific sources is depicted in the article. The separate scientific approaches to the determination of the notions «competence» and «competences» are presented. The study of the social competence in the historical background is analyzed. The different approaches to the explanation and denotation of the parts of the notion «social competence» is studied and our own denotation of the term «social competence of the personality» is given.

Key words: key competences, competences, competence, personality, social competence.

Сучасна ситуація в Україні характеризується трансформацією соціальних та культурних умов, що визначає необхідність виховання молоді, здатної до активного включення в соціальне життя країни. Особливої ваги набуває проблема пошуків шляхів оптимізації соціального становлення підростаючого покоління, формування його життєвої компетентності як передумови на шляху особистості до успішного самоствердження та взаємодії із соціальним середовищем.

Спираючись на Конституцію України, Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про загальну середню освіту» та інші державні документи, встановлено, що стратегічними завданнями освіти має бути розвиток особистості, її інтелектуальних здібностей, здатність реалізувати себе в пошуково-дослідницькій діяльності, що сприяє відповідній підготовці майбутнього професіонала.

Проблема компетентності особистості є комплексною, її вивчають філософські, психологічні, педагогічні науки. Зокрема, розумінню сутності компетентнісного підходу сприяли, в першу чергу, ідеї зарубіжних дослідників (І. Зимня, М. Матуш, У. Пфінгстен, Дж. Равен, В. Слот, Р. Хінтч, А. Хуторської та ін.), а також низка положень ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Ради Європи, Міжнародного департаменту стандартів та ін.

Проблема дослідження соціальної компетентності особистості є предметом вивчення вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема фахівців у сфері філософських, психологічних і педагогічних наук. Первинне тлумачення терміну «компетентність», як зауважує М. Докторович, стосувалося переважно професійної діяльності і трактувалося як досконале знання своєї справи, вершина розвитку професійної майстерності [5, с. 10]. Однак, на сьогодні компетентність вже не вкладається у вузькі межі професіоналізму і є робочою дефініцією не лише менеджменту, а й психології, соціальної та класичної педагогіки, соціальної роботи, соціології та філософії [4, с. 116–117]. Все це свідчить про інтегративний, надпредметний та міждисциплінарний характер компетентності.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні суті соціальної компетентності особистості. Розуміння актуальності й важливості окресленої проблеми спонукало нас до вирішення на теоретичному рівні такого завдання: виявити сутнісні характеристики понять «компетенція», «компетентність» і теоретично обґрунтувати зміст дефініції «соціальна компетентність» особистості.

Міжнародна комісія Ради Європи має ґрунтовний науковий підхід до розгляду поняття «компетентність» і сформулювала перелік ключових компетенцій з використанням логічно визначеного ряду: вивчати – шукати – думати – співпрацювати – діяти – адаптуватися [12].

Українські вчені Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшина, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко пропонують такий перелік ключових компетентностей, які деталізуються в комплекс знань, умінь, навичок та

цінностей: навчальна (уміння вчитися), громадянська, загальнокультурна, інформаційна, соціальна, здоров'язберігаюча [9, с. 86–90].

Розкриваючи зміст поняття соціальної компетентності, насамперед зупинимося на тлумаченні самого поняття «компетентність». В енциклопедичній літературі компетентність визначено як сукупність знань і вмінь, необхідних фахівцю для здійснення ефективної професійної діяльності, а професійну компетентність – як інтегральну характеристику ділових і особистісних якостей фахівця, що відображає рівень знань, умінь, досвіду, достатніх для досягнення мети з певного виду діяльності [6, с. 677–678]; та як відповідність знань, умінь і досвіду осіб певного соціально-професійного статусу реальному рівню складності виконаних ними завдань і вирішення проблем [13, с. 237]. Отже, бачимо, що в словниках ключовими ознаками поняття «компетентність» є сукупність знань і вмінь, досвіду діяльності.

Як свідчить аналіз наукової літератури, поряд з поняттям «компетентність» у педагогічній науці досить поширеним є термін «компетенція». У ході дослідження нами встановлено, що помилковим є ототожнення понять компетентності та компетенції. Учені Т. Браже та М. Розов вважають, що компетентність ґрунтується на міжгалузевих знаннях, уміннях і здібностях, які сукупно є необхідними для успішної адаптації особистості та досягнення нею очікуваних результатів у продуктивних видах діяльності в різних галузевих сферах [7, с. 237–241]. С. Бондар наголошує, що «...компетентність – це здатність особистості діяти. Але жодна людина не діятиме, якщо вона особисто не зацікавлена в цьому. Природа компетентності така, що вона може проявлятися лише в органічній єдності з цінностями людини, тобто в умовах глибокої особистісної зацікавленості в даному виді діяльності... Отже, цінності є основою будь-яких компетенцій» [3, с. 8–9].

Таким чином, на основі дефініційного аналізу понять «компетенція» та «компетентність» нами з'ясовано, що поняття «компетенція» означає сферу застосування знань, умінь і навичок людини; вона є наперед заданою вимогою до освітньої підготовки того, хто навчається. «Компетентність» – семантично первинна категорія, що відображає засвоєну як особистісний досвід сукупність знань, умінь, навичок людини і є поняттям функціональним. Це – інтегрована характеристика якостей особистості, результат підготовки майбутнього фахівця для виконання діяльності в певних професійних та соціально-особистісних предметних галузях (компетенціях), що визначається необхідним обсягом, рівнем знань та досвіду в певному виді діяльності.

Досліджуючи сутність поняття соціальної компетентності, ми виходимо з того, що воно є інтегральним від термінів «соціальний» та «компетентність». Так, дефініція «соціальний» (лат. *socialis*) у перекладі означає товариський, суспільний, той, що належить суспільству,

пов'язаний з життям та стосунками людей у суспільстві [2]. В основі терміну «компетентність» («*competence*») лежать поняття «знати», «досягати», «вміти», «відповідати». З огляду на це, ми поділяємо думку С. Бахтєєвої, яка наголошує, що ці визначення найбільш повно виражають сутність соціальної компетентності: «знати» – знання, необхідні для здійснення соціальних технологій; цінності, які скеровують використання знань та вмінь; «вміти» – вміння особистості здійснювати вільне та свідоме самовизначення як у внутрішньому духовному досвіді, так і в зовнішній соціальній дійсності; «досягати» – вміння реалізовувати поставлені цілі в межах моралі, закону, культури; «відповідати» – вміння особистості реалізувати свої обов'язки, права та повноваження на відповідному соціальному, культурному рівнях [1, с. 18].

Соціальна компетентність поєднує в собі загальні ознаки поняття компетентності особистості, що звужуються й уточнюються значенням і логікою поняття «соціальна». Такими загальними ознаками компетентностей є їх практико-зорієнтований характер і творча спрямованість. Дефінітивний аналіз соціальної компетентності засвідчує комплексність цього поняття та відсутність однозначності у трактуванні змісту, структури і функцій.

Вивчення питання соціальної компетентності в історичному контексті розпочато зарубіжними науковцями (Дж. Гілфорд, Е. Торндайк та ін.) з розробки концепції соціального інтелекту. У сучасних дослідженнях вказано, що, на відміну від соціального інтелекту, соціальна компетентність виявляється не в знаннях і розумових навичках, а в способі оперування знаннями, правилами інтерпретації, ефективності та адекватності в різних проблемних ситуаціях [10].

Продовжуючи аналіз сутності досліджуваного поняття, зауважимо, що російські вчені С. Нікітіна [11] та С. Рачева [15] соціальну компетентність розглядають як універсальну здатність особистості, що інтегрує в собі розуміння соціальної дійсності, наявність соціальних знань та вмінь, необхідних для результативного розв'язання практичних соціальних задач, а саме: робити власний вибір та ризикувати, адаптивно сприймати себе у часі, жити, не порушуючи норми суспільства, будувати свій життєвий проект та проектувати його у майбутнє.

Конструктивним для нашого дослідження є визначення соціальної компетентності особистості, запропоноване І. Зарубінською в її дисертаційній роботі «Теоретико-методичні основи формування соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів економічного профілю»: «Соціальна компетентність особистості – це складна, інтегративна характеристика, сукупність певних якостей, здібностей, соціальних знань і вмінь, переживань, емоційно-ціннісних орієнтацій, переконань особистості, які дають їй можливість активно взаємодіяти із соціумом, налагоджувати контакти з різними групами й індивідами, брати

участь у соціально значущих проектах і продуктивно виконувати різні соціальні ролі» [8, с. 92]. У широкому значенні соціальна компетентність ученою потрактована як існування цінностей, знань і вмінь у вигляді соціальних практик. Соціальна компетентність є однією з ключових компетентностей особистості, а отже, – суб'єктивною категорією, яка визначає здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності, ефективно розв'язувати відповідні проблеми. Вона охоплює різні сфери людської діяльності: навчальну, професійну, власне соціальну взаємодію – та виступає важливою передумовою продуктивної міжособистісної взаємодії в усіх видах професійної діяльності [8, с. 410].

Соціальна компетентність є складно структурованим, багатофункціональним явищем, яке в змістовому аспекті характеризується засвоєнням соціальних норм і формуванням соціальних якостей, умінь і навичок; у процесуальному аспекті – взаємодією соціуму й особистості [5, с. 25]. Соціальна компетентність може стосуватися як однієї конкретної людини, так і всієї соціальної групи і передбачає наявність не лише системи знань, умінь, навичок й досвіду діяльності, а й сформованість життєвих і професійних цінностей, самостійності, певного рівня освіченості та здатності ефективно вирішувати нові, нестандартні завдання.

Отже, категорію «соціальна компетентність» вважаємо набутою здатністю особистості гнучко й конструктивно орієнтуватися в постійних мінливих соціальних умовах та ефективно й творчо взаємодіяти із соціальним середовищем.

Таким чином, висновуємо, що соціальна компетентність насамперед пов'язана з соціальним середовищем, суспільним життям і передбачає інтеграцію людини в соціумі, взаємодію з ним, здатність діяти у ньому (співпрацювати з іншими людьми, розв'язувати проблеми в різних ситуаціях, володіти соціальними, громадянськими, комунікативними вміннями й навичками, виконувати соціальні ролі, бути мобільною), тобто є показником якісного рівня соціалізації (багатогранний процес олюднення людини включає і біологічні передумови, і самовходження індивіда в соціальну сферу, що передбачає «соціальне пізнання, соціальне спілкування, оволодіння навиками практичної діяльності, включаючи як світ речей, так і всю сукупність соціальних функцій, ролей, норм, прав і обов'язків») [14, с. 165].

Під соціальною компетентністю студента розуміємо комплексну характеристику особистості, що включає систему оцінних соціальних, психолого-педагогічних знань, умінь, навичок, досвіду педагогічної діяльності, цінностей і мотивів життєдіяльності, а також особистісних якостей, дає змогу ефективно виконувати функції соціальної компетентності в межах компетенції фахівця. Соціальна компетентність, очевидно, є результатом професійної підготовки студентів та проявляється в

готовності творчо вирішувати професійні завдання, пов'язані з творенням особистості молодшого школяра, відповідальністю за соціальні навички дітей, формуванням їх як активних громадян своєї держави, підготовкою до активного входження в суспільство.

Аналізуючи психолого-педагогічну літературу [16], було встановлено, що соціальна компетентність майбутніх фахівців дає змогу їм швидко та адекватно адаптуватися в соціумі; ставитися до себе та своїх партнерів конструктивно, толерантно, незалежно, прагнучи до співробітництва й урахування ситуації, яка склалася; легко адаптуватися до мінливих умов життя соціуму; здійснювати соціально-професійну самореалізацію, розвивати соціальну зрілість і дорослість, бути комунікабельним і успішним.

Здійснений нами аналіз поняття соціальної компетентності особистості дозволив визначити, що соціальна компетентність особистості є феноменальною її характеристикою, провідне значення в якій відіграють знання про соціальну дійсність і про себе, соціальні вміння та досвід, в основі лежать особистісні цінності та мотиви діяльності, а ключовими аспектами є громадянська спрямованість, соціальна відповідальність та активність. Отже, категорію «соціальна компетентність» вважаємо набутою здатністю особистості гнучко й конструктивно орієнтуватися в постійних мінливих соціальних умовах та ефективно й творчо взаємодіяти із соціальним середовищем.

Проведене дослідження не претендує на вичерпний розгляд означеної проблеми. Подальшого вивчення потребує структурно-функціональний аналіз соціальної компетентності особистості та дослідження особливостей формування соціальної компетентності студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бахтеева С. С. Формирование социальной компетентности в процессе обучения иностранному языку в ВУЗе экономического профиля : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Бахтеева Светлана Станиславовна. – Казань, 2001. – 174 с.
2. Бондар В. І. Стан соціальної освіти та динаміка її змін / Віталій Іванович Бондар // Кроки до компетентності та інтеграції у суспільство : наук.-метод. зб. / ред. кол. : Н. Софій (гол.), І. Єрмаков (кер. авт. кол. і наук. ред.) та ін. – К. : Контекст, 2000. – С. 29–33.
3. Бондар С. Компетентність особистості – інтегрований компонент навчальних досягнень учнів / С. Бондар // Біологія і хімія в школі. – 2003. – № 2. – С. 8–9.
4. Борбич Н. В. Проблема соціальної компетентності в науковій літературі / Н. В. Борбич // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Педагогічні науки / гол. ред. І. О. Смолюк. – Луцьк : ВНУ імені Лесі Українки, 2011. –

- Вип. 17. – С. 115–120.
5. Докторович М. О. Формування соціальної компетентності старшого підлітка з неповної сім'ї : дис. ... кандидат пед. наук : 13.00.05 / Докторович Марина Олександрівна. – К., 2007. – 208 с.
 6. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремін. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
 7. Єгупенко В. В. Формування психологічної компетентності як елемент криміналістичної підготовки слідчих / В. В. Єгупенко // Форум права. – 2009. – № 3. – С. 237–241.
 8. Зарубінська І. Б. Теоретико-методичні основи формування соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів економічного профілю : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Зарубінська Ірина Борисівна. – К., 2011. – 505 с.
 9. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики : монографія / Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. І. Локшина та ін. ; за заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
 10. Краснокутская С. Н. Социальная компетентность как качественная характеристика процесса социализации студентов / Светлана Николаевна Краснокутская // Сборник науч. трудов Северо-Кавказского гос. техн. ун-та. Серия: Гуманитарные науки. – Ставрополь : СевКавГТУ, 2005. – № 1(13). – С. 77–79.
 11. Никитина С. В. Становление социальной компетентности старшеклассников современной общеобразовательной школы : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Никитина Светлана Владимировна. – Омск, 2004. – 214 с.
 12. Овчарук О. В. Развитие компетентного подхода: стратегические ориентиры международной спільноти / О. В. Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
 13. Педагогіка. Большая современная энциклопедия / сост. Е. С. Рацапевич. – М. : Современное слово, 2005. – 720 с.
 14. Психолого-педагогический словарь для учителей и руководителей общеобразовательных учреждений / ред. П. И. Пидкасистый. – Ростов-н/Д. : Феникс, 1998. – 544 с.
 15. Рачева С. С. Развитие социальной компетентности студентов на основе проектного обучения в вузе : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.08 / Рачева Светлана Сергеевна. – Спб., 2003. – 191 с.
 16. Скірко Р. Л. Формування соціальної компетентності майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Скірко Роман Леонідович. – Запоріжжя, 2010. – 250 с.
-